

АРХЕОГРАФСКИ
ПРИЛОЗИ

35

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA
ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

35

Belgrade 2013

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОГРАФИЈУ

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

35

Београд 2013

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

СВЕТЛАНА ЈАНЧИЋ, главни и одговорни уредник (Београд)
Проф. др ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, уредник (Београд)
ВЛАДАН ТРИЈИЋ, секретар Одбора (Београд)
Проф. др АКСИНИЈА ЏУРОВА (Софија), инострани члан САНУ
АНАТОЛИЈ ТУРИЛОВ (Москва), инострани члан САНУ
РАДОМАН СТАНКОВИЋ (Београд)
КАТАРИНА МАНО-ЗИСИ (Београд)
Др ЈАСМИНА НЕДЕЉКОВИЋ (Београд)
Доц. др ДРАГАНА НОВАКОВ (Београд)
Мр ДРАГАН ПУРЕШИЋ (Београд)

EDITORIAL BOARD

SVETLANA JANČIĆ, editor-in-chief (Belgrade)
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Associate Professor, editor (Belgrade)
VLADAN TRIJIĆ, secretary of the board (Belgrade)
AKSINIA DŽUROVA (Sofia), SASA foreign member
ANATOLY TURILOV (Moscow), SASA foreign member
RADOMAN STANKOVIĆ (Belgrade)
KATARINA MANO-ZISI (Belgrade)
JASMINA NEDELJKOVIĆ, Ph.D. (Belgrade)
DRAGANA NOVAKOV, Ph.D. Assistant Professor (Belgrade)
DRAGAN PUREŠIĆ, MA (Belgrade)

РЕЦЕНЗЕНТИ

АНАТОЛИЈ ТУРИЛОВ, инострани члан САНУ
Проф. др ВОЈИН С. ДАБИЋ
Проф. др ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ
Проф. др МИРОСЛАВ ТИМОТИЈЕВИЋ
Доц. др ИРЕНА ШПАДИЈЕР

REVIEWERS

ANATOLY TURILOV, SASA foreign member
VOJIN S. DAVIĆ, Ph.D. Associate Professor
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Associate Professor
MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ, Ph.D. Professor
IRENA ŠPADIJER, Ph.D. Assistant Professor

Публиковање овог броја *АРХЕОГРАФСКИХ ПРИЛОГА*
остварено је уз финансијску помоћ Министарства просвете и науке Републике
Србије и Министарства културе и информисања Републике Србије

САДРЖАЈ/CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

- Зоран Ранковић*
ПРИЧАСТАН У НЕДЕЉУ ПАСХЕ 11
Zoran Ranković
THE COMMUNION HYMN IN THE PASCAL WEEK 18
- Татјана Субоџин-Голубовић*
ПРАЗНОВАЊЕ Св. КОНСТАНТИНА И ЈЕЛЕНЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ
(ПРЕМА СРПСКИМ МИНЕЈИМА XIII И XIV ВЕКА) 21
Tatjana Subotin-Golubović
THE REVERENCE OF ST. CONSTANTINE AND HELENA IN MEDIEVAL SERBIA
(ACCORDING TO SERBIAN 13th AND 14th CENTURY MENAIA) 46
- Мирослав Лaziћ*
ИЗМЕЂУ ПАТРИОТИЗМА, ПОБОЖНОСТИ И ТРГОВИНЕ:
МОТИВИ ИЗДАВАЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ БОЖИДАРА ВУКОВИЋА 49
Miroslav Lazić
BETWEEN PATRIOTISM, PIETY AND COMMERCE:
MOTIVES FOR THE PUBLISHING ENTERPRISE OF VOŽIDAR VUKOVIĆ 94
- Анђела Григорјевна Хачаянц*
СЕРБСКИЈ МОЛИТВЕНИК НАЧАЛА XVII ВЕКА В СОБРАНИИ
НАУЧНОЈ БИБЛИОТЕКИ САРАТОВСКОГ ГОСУДАРСТВЕННОГ УНИВЕРСИТЕТА 103
Анђела Григорјевна Хачаянц
СРПСКИ МОЛИТВЕНИК С ПОЧЕТКА XVII ВЕКА У ЗБИРЦИ
НАУЧНЕ БИБЛИОТЕКЕ САРАТОВСКОГ ДРЖАВНОГ УНИВЕРСИТЕТА 111
- Љупка Васиљев*
ТРИ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ СРПСКОГ ПИСАРА АВАКУМА ИЗ ТРИДЕСЕТИХ ГОДИНА XVII ВЕКА ... 113
Ljupka Vasiljev
THREE MANUSCRIPTS BY THE SERBIAN SCRIBE AVAKUM
FROM THE FOURTH DECADE OF 17th CENTURY 121
- Мирјана Стојановић*
СИМВОЛ ВЕРЕ АТАНАСИЈА АЛЕКСАНДРИЈСКОГ
У РУКОПИСНОЈ ЗБИРЦИ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ 145

<i>Mirjana Stojanović</i> ATHANASIUS OF ALEXANDRIA CREED SYMBOL IN MANUSCRIPT COLLECTION OF THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA	154
--	-----

<i>Александар Беклић</i> „БОГУМИЛСКИ“ ПОВЕЗ – ЈЕДАН ИСТОРИЈСКИ ФАЛСИФИКАТ	157
<i>Aleksandar Beklić</i> „BOGOMIL“ BINDING – A HISTORICAL FORGERY	166

<i>Љиљана Пузовић</i> СИНЂЕЛИЈА ВЛАДИКЕ ГЕОРГИЈА ПОПОВИЋА, ИЗДАТА ТЕМИШВАРСКОМ СВЕШТЕНИКУ ТОМИ ПАВЛОВУ	169
<i>Ljiljana Ruzović</i> CERTIFICATE OF GEORGIJE PPOVVIĆ, SERBIAN ORTHODOX BISHOP OF TIMISOARA, GRANTED TO PRIEST TOMA PAVLOV	178

ИЗ СЛОВЕНСКЕ АРХЕОГРАФИЈЕ

<i>Димитрије М. Калезић</i> РУКОПИСНО НАСЛЕЂЕ	185
<i>Dimitrije M. Kalezić</i> MANUSCRIPT HERITAGE	191

<i>Димитрије Бојдановић</i> ПРОГРАМ НАУЧНИХ ИСТРАЖИВАЊА АРХЕОГРАФСКОГ ОДЕЉЕЊА ЗА 1971/75. ГОДИНУ	193
---	-----

ПОРТРЕТИ

<i>Љиљана Пузовић</i> ВЛАДИМИР АЛЕКСЕЈЕВИЧ МОШИН (1894–1987).....	211
--	-----

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

<i>Јована Сјанојловић</i> КЊИГА О СРПСКОЈ МИНИЈАТУРИ 16. И 17. ВЕКА.....	227
---	-----

„БОГУМИЛСКИ“ ПОВЕЗ – ЈЕДАН ИСТОРИЈСКИ ФАЛСИФИКАТ

АЛЕКСАНДАР БЕКЛИЋ*

Апстракт: У раду се оспорава тврдња Берте ван Регемортер да рукопис R 3.349 из Националне и свеучилишне књижнице у Загребу има богумилски повез. На основу анализе структуралних и декоративних елемената повеза, затим чињенице да се тај рукопис не помиње у библиографији сачуваних рукописа из Босне, као и на основу провере сигнатуре рукописа у рукописном фонду Националне и свеучилишне књижнице у Загребу, показало се да повез овог рукописа, као и сам рукопис, не припада богумилском већ српском и источно-православном наслеђу.

Кључне речи: Берта ван Регемортер, повез књиге, српски средњовековни повез, византијски повез, богумилски повез, богумили, крстјани.

У тексту „Повез југословенских ћирилских рукописа“, који је објављен у часопису *Библиошкекар* за 1959. годину, аутор Берта ван Регемортер (Berthe van Regemorter) говорила је и о „богумилском повезу“ који се налази у Универзитетској библиотеци у Загребу (сигнатура R 3.349). Уз текст је објављена и фотографија доње корице.¹ Исти текст се појавио и у студији *Binding Structures in the Middle Ages*, коју је приредила Џејн Гринфелд (Jane Greenfield) у Лондону 1991. године, превевши са француског на енглески језик изабране текстове Берте ван Регемортер (1879–1964).² С обзиром на то да је поменути текст у француском оригиналу изгубљен, за студију је преведен на енглески са српског језика из београдског *Библиошкекара*.

У штуром опису повеза ван Регемортер је навела само да „богумилски“ рукопис из Босне, Универзитетске библиотеке у Загребу, са

* Александар С. Беклић, УЛУПУДС, Београд, alceklc@gmail.com

¹ Regemorter 1959, 36.

² Regemorter 1993, 193–202.

Сл. 1. Повез доње корице (на слици је доња корица погрешно окренута) рукописа R 3 349 из Националне и свеучилишне књижнице у Загребу. Према Берти ван Регемортер (Berthe van Regemorter) то је „богумилски повез“.

сигнатуром R 3.349³, има технику повеза истоветну са повезом ћирилских рукописа.⁴

Оцена да је наведени „богумилски повез“ истоветан са ћирилским повезима је очигледна, што потврђују и структурални и декоративни елементи повеза. Облик повеза са издуженим и равним хрптом недвосмислено указује на сродност са осталим српским средњовековним повезима, а који припадају широј групи византијских повеза. Према Ј. А. Сзирмаиу (J. A. Szirmai), византијски начин повеза књига није био само територијално ограничен на област са Константинопољем као политичким и културним средиштем, већ је био развијен и у суседним областима – Србији, Јерменији, Грузији, Сирији, Кипру са острвима, Грчкој са Светом Гором. И далека Русија, као и Манастир Свете Катарине на Синајској Гори, такође су припадали истој култури повеза књиге.⁵

Основна особеност византијског повеза, оно што га потпуно разликује од повеза на Западу тог времена, као и од данашњих повеза, јесте његов облик са издуженим и равним хрптом. Форма византијског повеза није правилна, правоугаона, већ у хрптену делу, као и у деловима брида корица при самом хрпту, долази до завојитог издужења. Разлог том издужењу је, с једне стране, оплитање заглавне, односно, капителне врпце, која се протезала не само дуж ивице повежњака књижног блока већ и једним делом дуж спољашњег дела обода, односно брида даске. С друге стране, издужење хрпта било је условљено чињеницом да су корице византијског повеза истих димензија по ширини и по дужини са књижним блоком, то јест, да корице нису имале руб. Управо је, у традицији Запада, руб на корицама повеза омогућавао да се ту смести заглавна врпца, а која не би узроковала издужење хрпта. Зато су византијски повези чувани положено, јер је у супротном долазило до оштећења издуженог дела хрпта, односно капице изнад заглавне врпце.⁶

Код наведеног „богумилског повеза“ види се да је хрбат раван и да је постојало издужење које је услед дуготрајне употребе оштећено. На доњој приложеној корици налазе се два пара са по три отвора, кроз које

³ У тексту је наведена погрешна сигнатура Р 3.3449, док је испод приложене слике повеза тачна сигнатура R 3.349. У енглеском преводу обе сигнатуре су погрешне.

⁴ Regemorter 1959, 36

⁵ Szirmai 1999, 62.

⁶ Беклић 2010, 9

су били провучени кракови плетених ременова на којима су биле копче за затезање повеза. Ова два пара са по три отвора на доњој корици представљају особеност и осталих српских средњовековних ћирилских повеза, док ременови са копчама углавном недостају или су оштећени.

Декоративно решење приложене доње корице „богумилског повеза“ је типичан пример српског средњовековног повеза. Композиција повеза добијена је извлачењем снопа од по две или три паралелне линије, а на местима укрштања линија налази се орнамент кога чине два концентрична круга. Сноп линија и овај једноставни кружни орнамент налазе се на свим српским повезима. Декоративно решење доње корице компоновано је од два спољна концентрична оквира, док је средишњи простор у облику правоугаоника, који у горњем и доњем делу има по два фриза, а у средишњи правоугаоник уписан је ромб, који је изукрштан косим, усправним и хиризонталним линијама. У спољњем оквиру отиснут је низ понављајућих орнамената који чине непрекидну плетеницу. Унутрашњи оквир чине у низу отиснути флорални орнамент. Исти орнамент отиснут је у оба фриза. Карактеристично је да је у централном пољу на пресеку линија на пет места отиснит орнамент стилизованог двоглавог орла (приложену слику Берта ван Регомертор окренула је погрешно тако да је орнамент двоглавог орла окренут према доле).

Анализа потврђује да је „богумилски“ повез истоветан са српским средњовековним повезима и по декоративним, и по структуралним елементима. То несумњиво потврђују орнаменти и њихова композиција, а особито орнамент двоглавог орла, који се више пута понавља. Ако се има у виду да сваки религијски правац снагом свог духа ствара особену и препознатљиву материјалну културу, било би логично да и богумилство изнедри специфичну орнаментику. Међутим, ту никако не би могло бити маста за орнамент двоглавог орла, који, као источно-православни симбол, представља симфонију цара и патријарха, јер би се косо са суштином богумилског учења.

Сем тога, тај рукопис не помињу најбољи познаваоци босанског рукописног наслеђа Драгољуб Драгојловић⁷, Александар Соловјев⁸ и Херта Куна⁹.

⁷ Драгојловић 1997.

⁸ Solovjev 1958, 13–15.

⁹ Kuna 1974.

Према Ивану Косићу, водитељу рукописног фонда Националне и свеучилишне књижнице у Загребу, под редним бројем R 3.349, налази се „Цетињски псалтир с тумачењима, XV ст., српске редакције“.¹⁰

На писмени упит уз приложену фотографију повеза, Косић је одговорио потврдно, да је то заиста повез кодекса „Цетињски псалтир с тумачењима“. Овим су развејане све сумње и доказано је да предочени повез не припада богумилском већ српском и источно-православном наслеђу.

Цетињски псалтир с тумачењима, који је некада припадао Људевиту Гају, заједно са преосталим рукописним и књижним фондом, откупила је Краљевска свеучилишна књижница у Загребу 1893. године од његовог сина Велимира који је након очеве смрти у времену од 1873. до 1874. године сав тај фонд пописао и 1875. године у Загребу објавио каталог под насловом *Knjižnica Gajeva: ogled bibliografskih studija*.¹¹

Владимир Мошин каже да рукопис није био описан и инвентуран и да је тек Бењо Цонев приликом посете Загребу 1911. године прегледао и приказао рукопис у раду: „Кирилски ракописи и старопечатни књиге в Загреб“, *Сборник на Баларската академија на науките*, књ. I, Софија, Стр 1–54 (47–49).¹² Један запис из *Цетињској псалтира* са почетка 18. столећа наводи и Љубомир Стојановић, према Цоневу, на основу кога сазнајемо да је рукопис некада припадао „Цркви цетињској рождества Богородице“, односно Цетињском манастиру по коме је и добио име у науци.¹³

О орнаментаци у тексту *Цетињској псалтира* писали су Светозар Радојчић 1950¹⁴, Владимир Мошин 1957,¹⁵ као и Јованка Максимовић 1983. године¹⁶.

Рукопис је потпуно обрадио Владимир Мошин и на основу водених знакова датирао га у прву четвртину 15. столећа. Такође, на основу воденог знака на папиру, који се налази уз корице, одредио је

¹⁰ Kosić 2008, 241.

¹¹ Kosić 2008, 241.

¹² Mošin 1964, 164.

¹³ Стојановић 1926, 24, бр. 9491.

¹⁴ Radojčić 1950, табл. XXI–XXII.

¹⁵ Mošin 1957, 57–65.

¹⁶ Максимовић 1983, 23, 60, 98.

настанак повеза – после четврте деценије 16. столећа – с тим да је оставио могућност да је рукопис преповезан, а да су задржане првобитне корице.¹⁷

Ни један од поменутих истраживача, сем ван Регемортерове, не доводи *Цейињски ѿсалѿир* ни у какву везу са босанским рукописним наслеђем, а поготово не са богумилима, тако да је остало нерешено питање да ли је ово случајна погрешка или се ради о смишљеном подметању „доказа“ о богумилима.

Сам појам богумили (или богомили) нема научно утемељење у историјској грађи средњовековне Босне и Хума. Први који је у Босни поменуо то име за вернике средњовековне Босне био је фрањевац Иван Фрањо Јукић 1851. године. Он је, ослањајући се на дела Мавра Орбина (1601), Даниела Фарлатија (1769) и Фрање Ксавера Пејачевића (1797), који су у својим радовима поновили раније оптужбе изречене од стране римокатоличке цркве – где је наведено да су житељи Босне патарени, манихеји и шизматици – те квалификације неосновано довео у везу са богумилством на Истоку и са валдензима и алдигензима у Француској.¹⁸

Његово дело имало је значајан одјек, премда је било скромно по обиму и историографској вредности. Александар Аполонович Мајков у *Историји србској народа* из 1858. године, позивајући се на Јукића, већ говори о богумилству средњовековне Босне.¹⁹ На те вести о богумилима у Босни, Српско учено друштво је 29. новембра 1864. године расписало награду „на тему о богомилима код Јужних Словена, а нарочито у Босни“. Победио је задарски правник Божидар Петрановић са расправом: *Бојомили. Црква босанска и крсѿјани*, штампаном 1867. године у Задру.²⁰

Према Петрановићу, који је углавном користио домаће споменике, црква босанска била је православна, а у њу се, у 11. столећу, увукла јерес из Македоније и Србије.²¹ За разлику од Петрановића, Фрањо Рачки је, ослањајући се углавном на латинске изворе католичких полемичара, доказивао јеретички и дуалистички карактер цркве босанске, датирајући њену појаву у прву половину 13. столећа.²² Концепцију Рачког о богумилизму босанске цркве, са мањим разликама у појединостима,

¹⁷ Mošin 1964, 164, 178–180.

¹⁸ Vošnjak [Jukić] 1852, 90–94.

¹⁹ Майковъ 1858, 152.

²⁰ Solovjev 1958, 6.

²¹ Петрановић 1867, 162.

²² Rački 1931, 376–81.

прихватила је већина водећих историчара – В. Клаић, И. Руварац, К. Јиречек, В. Ђоровић, Ф. Шишић, Ј. Радонић, М. Динић, и други.²³ Овој групи историчара припадају А. Соловјев, Сима Ђирковић, као и већина босанских историчара.

Иако су богумилство и дуалистички карактер цркве босанске заступали водећи историчари, ипак је та теза напуштена у данашњој историографији, јер њено постојање оспоравају домаћи споменици, према којима су житељи Босне и Хума себе искључиво називали крстјанима (хвалъ крѣстиѣннѣ, радосавъ крѣстиѣннѣ, ...).²⁴ Појам крстјани прихватили су сви водећи историчари када говоре о вери житеља Босне и Хума у средњем веку: Драгољуб Драгојловић, Миодраг М. Петровић, Иван Мушић, Фрањо Шањек, Дубравко Ловреновић, Срећко Ђаја, и други.²⁵ Богумилство средњовековне Босне и Хума нема утемељење у изворима ни као појам, нити као теолошка доктрина. То је, пре свега, конструкција научника који су се у своме раду претежно ослањали на оптужбе које су долазиле са стране без критичког вредновања тих извора у суочавању са домаћим споменицима. Зато је Јарослав Шидак написао: „Све су то несумњиво плодови маште, каква се често развија у књишких људи“.²⁶ Богумилство средњовековне Босне потпуно је одбачено у историографији, а данас се среће код неких историчара само у негативном значењу као „мит о богумилима“ када се жели указати на романтичарски приступ истраживању босанске историје, где су основни разлози политичке, националне и идеолошке природе, а не научне.²⁷

Сматра се да је име крстјани било у употреби у време словенске Охридске патријаршије цара Самуила када је вероватно доспело и у Босну која је тада била у оквиру Самуилове државе и под Охридском патријаршијом.²⁸ То се име помиње и у 12. столећу за хришћане у *Животопису св. Методија*,²⁹ а крајем истог столећа, 1198/99. године, Стефан Немања у повељи манастиру Хиландару за хришћански свет каже: „мнѣ крѣстиѣнскы“³⁰. У једном купопродајном уговору приликом куповине

²³ Драгојловић 1987, 119, 194.

²⁴ Стојановић 1902, 66, 97, бр. 211, 323.

²⁵ Драгојловић 1987; Петровић 1995; Муџић 2008; *Fenomen* 2005.

²⁶ Šidak 1940, 152.

²⁷ Lovrenović 2005, 241–290.

²⁸ Glušac 1953, 108.

²⁹ Лавровъ 1889, 8.

³⁰ Miklosich 1858, 5.

винограда у Кареји на Светој гори, који наводи Миодраг М. Петровић, Свети Сава себе и све правоверне хришћане такође назива крстјанима: „всѣхъ правоѣрннхъ крстыян долѣнкъ сава грѣшнын“³¹. У Рашкој је после Светог Саве то име напуштено у корист појма христјани, вероватно из теолошких разлога, будући да хришћани нису добили име по крсту, већ по Христу, док је у Босни тај појам опстао до пада под Турке, а код фрањеваца и дуже. Једна од књига фрањевца Матије Дивковића носи назив *Наук крстјански* „наук карстнанскн“ из 1565. године,³² а језуита Бартол Кашић у *Риџуалу римском* из 1640. године такође користи апелатив крстјани у облику: „karstynni“. И у 19. столећу код фрањевца Јукића налазимо исти појам за хришћане: „кѣрстјани“³³. Доцније је тај појам међу римокатолицима преиначен у кршћани и данас је још у употреби. Појам крстјани чак је користио и протестант Примож Трубар. Он у једној посвети из 1557. године наводи: „Vsem pobožnim krstjanom, ki prebivaju v deželi Kranjski...“³⁴

Ови примери показују да је појам „крстјани“, у ствари, архаичан облик за хришћане. Користили су га православни, римокатолици, као и протестанти, тако да је у основи погрешан покушај Симе Ђирковића да самом појму крстјани припише неки јеретички карактер.

Око појма крстјани међу историчарима постоји апсолутна сагласност, међутим, око теолошког оквира у коме су крстјани деловали јављају се опречна мишљења.

Према Миодрагу М. Петровићу крстјани у Босни нису јеретици, већ православни хришћани, због чега су и били на удару римокатоличке цркве,³⁵ за Драгољуба Драгојловића они су изданак источног анахоретског неререформисаног монаштва,³⁶ а за Срећка Ђају и Дубравка Ловреновића они су источног обреда али у оквиру босанске католичке бискупије.³⁷

³¹ Петровић 1995, 34.

³² Ђорђевић 1896, 17.

³³ Вошњак [Јукић] 1852, 17.

³⁴ Ђурић 2011, 100.

³⁵ Петровић 1998, 58.

³⁶ Драгојловић 1987, 252.

³⁷ Lovrenović, Ђаја 2007, 13.

*

У раду се оспорава тврдња Берте ван Регемортер, да рукописа R 3.349 из Националне и свеучилишне књижнице у Загребу има богумилски повез.

Анализа потврђује да је „богумилски“ повез истоветан са српским средњовековним повезима, и по декоративним и по структуралним елементима. То несумњиво потврђују орнаменти и њихова композиција, а особито орнамент двоглавог орла, који се више пута понавља. Ако се има у виду да сваки религијски правац снагом свог духа ствара особену и препознатљиву материјалну културу, било би логично да и богумилство изнедри специфичну орнаментику. Међутим, ту никако не би могло бити маста за орнамент двоглавог орла, који, као источно-православни симбол представља симфонију цара и патријарха, јер би се косио са суштином богумилског учења. Потврду овог закључка подупиरे и чињеница да се поменути рукопис не налази ни у једном попису сачуваних рукописа из средњовековне Босне.

На основу провере сигнатуре рукописа у Националној и свеучилишној књижници у Загребу, према тврђењу Ивана Косића, а на основу ранијих истраживања Бење Цонева и Владимира Мошина, показано је да је у питању *Цејињски ѱсалтир с шумачењима* из 15. столећа, српске редакције.

Овим се показало да је Берта ван Регемортер у београдском *Библиоџекару*, као и у доцнијој студији *Binding Structures in the Middle Ages*, коју је приредила Џејн Гринфелд, направила грубу омашку, јер повез овог рукописа, као и сам рукопис, не припада богумилском већ српском и источно-православном наслеђу. Сем тога, богумилство у Босни, и као појам, и као теолошка доктрина, нема оправдање у историјским изворима. То је само једна научна конструкција. Житељи Босне и Хума у верском погледу звали су се крстјани, што је архаичан назив за хришћане, и били су источног обреда.

“BOGOMIL” BINDING – A HISTORICAL FORGERY

ALEKSANDAR ĆEKLIĆ

This treatise is to dispute the claim made by Berthe van Regemorter that manuscript R 3.349 of the National and University Library in Zagreb has the so-called Bogomil binding.

The analysis shows that the “Bogomil” binding is in fact identical to Serbian medieval bindings concerning both decorative and structural elements. This is undoubtedly confirmed by the selection of ornaments and their composition, especially the two-headed eagle ornament which is repeated several times. If we bear in mind that every religious movement necessarily creates a distinctive and recognizable material culture by the power of its mind, it would be logical to expect that Bogomilism have generated some specific decoration too. However, there is no way that it could comprise double-headed eagle ornament which is an Eastern Orthodox symbol of a symphony between emperor and patriarch, because it would be against the essential Bogomil teachings. Confirmation of this conclusion is supported by the fact that the aforementioned manuscript is not included in any list of preserved manuscripts of medieval Bosnia.

Based on the crosscheck of signatures of the National and University Library’s collection, according to Ivan Kosić and to previous researches of Bonio Tsonev and Vladimir Mošin, it is proven that this manuscript is in fact *Cetinje Psalter with commentaries* from the fifteenth century, written in Serbian redaction of Old Church Slavonic.

This has shown that Berthe van Regemorter, in *Bibliotekar* (= *Librarian*) magazine and again in *Binding Structures in the Middle Ages*, edited by Jane Greenfield, have made grave omission since the binding of this manuscript and the manuscript itself do not belong to Bogomil but to Serbian, Eastern Orthodox heritage. Besides, Bogomilism in Bosnia, as a notion and as a theological doctrine, has no justification in historical sources. It’s just another scientific design. The inhabitants of Bosnia and Hum were called „krstjani“ (= Christians) and they were of the Eastern Rite.

Keywords: Berthe van Regemorter, book binding, Serbian medieval binding, Byzantine binding, Bogomil binding, Bogomils, „krstjani“ (= Christians).

ЛИТЕРАТУРА

- Bošnjak [Jukić] 1852: S. Bošnjak [I. F. Jukić], *Zemljopis i poviestnica Bosne*, Zagreb 1852.
- Glušac 1953: V. Glušac, *Problem bogomilstva*, Godišnjak Istoriskog društva BiH, V (Sarajevo 1953) 105–138.
- Драгојловић 1887: Д. Драгојловић, *Крстјани и јеретичка црква босанска*, Београд 1887.
- Драгојловић 1997: Д. Драгојловић, *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави*, Нови Сад 1997.
- Ђорђевић 1896: Ђ. С. Ђорђевић, *Маџија Дивковић, њрилоџи историји српске књижевности*, Београд 1896.
- Ђурић 2011: А. Ђурић, *Trubarovi imaginarni čitatelji: problem autorske knjižne posvete u protestantskoj literaturi 16. stoljeća*, *Slavia centralis* 1 (2011) 97–110.
- Kosić 2008: I. Kosić, *Hrvatski ćirilčni rulopisi u zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice*, *Slovo* 56–57 (Zagreb 2008) 241–268.
- Kuna 1974: H. Kuna, *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Sarajevo 1974.
- Лавровъ 1889: П. А. Лавровъ, *Житие Св. Методиѣ*, Москва 1889.
- Lovrenović 2005: D. Lovrenović, *Bošnjačka recepcija bosanskog srednjovjekovlja*, *Zeničke sveske* 2/5 (Zenica 2005) 241–290.
- Lovrenović, Ђаја 2007: D. Lovrenović, S. Ђаја, *Srednjovekovna Crkva bosanska*, Svjetlo riječi, 2007.
- Майковъ 1858: А. Майковъ, *Исторія србскоѣа народа*, Београд 1858.
- Максимовић 1983: Ј. Максимовић, *Српске средњовековне минијатури*, Београд 1983.
- Miklosich 1858: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858.
- Mošin 1957: V. Mošin, *Ornamenat južnoslavenskih rukopisa XI–XIII vijeka*, Radovi Naučnog društva Bosne i Hercegovine, VII, Sarajevo 1957, 1–79.
- Mošin 1964: V. Mošin, *Ćirilski rukopisi i pisma Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, Radovi staroslavenskog instituta V, Zagreb, 1964, 163–233.
- Mužić 2008: I. Mužić, *Vjera Crkve Bosanske*, Split 2008.
- Петрановић 1867: Б. Петрановић, *Боџомили. Црква босанска и крстјани*, Задар 1867.
- Петровић 1995: М. М. Петровић, *Помен доџумила – дабуна – у законџравилу светиџџ Саве и „Црква босанска“*, Београд 1995.
- Петровић 1998: М. Петровић, *Кудуџери–доџомили у визанџијским и српским изворима и „Црква босанска“*, Београд 1998.
- Radojčić 1950: S. Radojčić, *Stare srpske minijature*, Beograd 1950.

- Rački 1931:** F. Rački, *Borba Južnih Slovena za državnu neodvisnost. Bogomili i patareni*, Beograd 1931.
- Regemorter 1959:** B. van Regemorter, *Povez jugoslovenskih ćirilskih rukopisa*, Библио-текар 1/2 (Београд 1959) 34–36.
- Regemorter 1993:** B. van Regemorter, *Binding Structures in the Middle Ages*, London MCMXCIII.
- Szirmai 1999:** J. A. Szirmai, *The archaeology of medieval bookbinding*, Aldershot–Burlington 1999.
- Solovjev 1958:** A. Solovjev, *Vjersko ućenje bosanske crkve*, Zagreb 1958.
- Стојановић 1902:** Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣски зајиси и најѣиси I*, Београд 1902.
- Стојановић 1926:** Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣски зајиси и најѣиси*, Сремски Карловци 1926.
- Ђеклић 2010:** А. Ђеклић, *Повез Срѣској минхенској ѣсалѣира*, Зборник МПУ 6 (нова серија), Београд 2010, 9.
- Ѓенотен 2005:** *Ѓенотен „Krstjani“ u srednjovekovnoj Bosni i Humu*, Zbornik radova, Sarajevo–Zagreb, 2005.
- Šidak 1940:** J. Šidak, *Crkva bosanska i problem bogumilstva u Bosni*, Zagreb 1940.

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

Зборник радова ОДЕЉЕЊА ЗА АРХЕОГРАФИЈУ
НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS
Review of the ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT
NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
PUBLISHER
NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

АНА КИЛИБАРДА
PROOFREADER
ANA KILIBARDA

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ
PUBLISHING EDITOR
MIROSLAV LAZIĆ

ШТАМПА

RETRO PRINT, БЕОГРАД
PRINTED BY
RETRO PRINT, BELGRADE

ТИРАЖ

300 примерака
CIRCULATION
300

Штампање завршено априла 2014.

Публикације за размену и рукописе за штампу
слати на адресу:

Народна библиотека Србије
Одељење за археологију
(за Археографске прилоге)
Скерлићева 1, 11000 Београд
e-mail: vladan.trijic@nb.rs

Please, send original texts and/or publications
intended for exchange to the following address:

Narodna biblioteka Srbije
Odeljenje za arheografiju
(za Arheografske priloge)
Skerliceva 1, 11000 Beograd
e-mail: vladan.trijic@nb.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

09(497.11)

АРХЕОГРАФСКИ прилози : зборник радова
Одељења за археографију Народне библиотеке Србије
= Archeographical papers : Review of the Archeographical
Department National Library of Serbia / главни и одговорни
уредник Светлана Јанчић ; уредник Татјана Суботин-
Голубовић. - [Штампано изд.]. - 1979, бр. 1- . - Београд :
Народна библиотека Србије, 1979- (Београд : Retro print). – 23 cm

Доступно и на: <http://nb.rs/publications/publication.php?id=24516>
. – Друго издање на другом медијуму: Археографски прилози
(Online) = ISSN 1452-2233
ISSN 0351-2819 = Археографски прилози (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 15982082